

Davor Marijan

UDK 355.1(497.1)"1945/1991"
355/359(497.1)"1945/1991":32

Pregledni rad
Primljeno 22.IX.2006.
Prihvaćeno 7.X.2006.

Sažetak

U radu je dan osvrt na važnija obilježja JNA: njezino mjesto u sustavu Oružanih snaga SFRJ; nastanak iz Komunističke partije Jugoslavije i poslijeratni odnos prema Savezu komunista Jugoslavije čiji je militarizirani dio bila; temeljna obilježja ustroja; raznovrsnost naoružanja i opreme u čemu je bila zanimljiv spoj Istoka i Zapada; sustav školstva profesionalnog i pričuvnog dijela te izobrazba starješina i vojnih obveznika; vojnoprivredni sektor koji je bio njezin važan znanstvenoistraživački i razvojni segment; način popune; sustav zapovijedanja s posebnim osvrtom na odnos prema Titu; temeljne karakteristike Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu; neravnomjernu nacionalnu strukturu profesionalnog dijela koja se do kraja JNA nije izmijenila uprkos zahtjevu za nacionalnom ravnomjernošću koji je bio unesen i u Ustav SFRJ iz 1974. godine. U drugom dijelu rada dana su osnovna obilježja preustroja JNA nazvanog "Jedinstvo" koji je proveden mimo Ustava SFRJ i s kojim je JNA, na strani Srbije ušla u rat 1990. – 1992. godine.

Ključne riječi: Jugoslavenska narodna armija, preustroj "Jedinstvo", raspad Jugoslavije

Jugoslavenska narodna armija (JNA), do 1951. godine Jugoslavenska armija, bila je vojna sila Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i do 1968. godine najvažniji dio njezina obrambenog sustava. Od 1968. godine, Jugoslavija je imala dvokomponentne oružane snage (OS), koje su, pored JNA, uključivale i Teritorijalnu odbranu (TO). Zadaća OS SFRJ bila je obrana zemlje i zaštita ustavnog poretka. Za razliku od JNA, koja je bila klasična operativna vojska, TO je bio najširi oblik "organizovanja radnih ljudi i građana za oružanu borbu", sa zadaćom nadzora i nazočnosti na cijelom teritoriju SFRJ.

JNA je u potpunosti financirana iz saveznog proračuna, a šest republičkih i dva pokrajinska štaba TO, sa svim pripadajućim jedinicama i logističkom infrastrukturuom, financirano je u cijelosti iz proračuna ovih društveno-političkih zajednica. Tome treba

Autor je asistent na Hrvatskom institutu za povijest. Napisao je četiri knjige te dvadesetak znanstvenih i stručnih članaka objavljenih u domaćim i stranim znanstvenim i stručnim publikacijama.

pridodati nekoliko tisuća većih ili manjih poduzeća diljem Jugoslavije koja su financirala svoje jedinice TO-a, nerijetko naoružane i teškim naoružanjem (oklopni transporter, minobacači, topovi). Dakle, postojanje još šest teritorijalnih (republičkih) vojski, koje su bile materijalno-tehnički inferiornije, ali zato znatno brožčano nadmoćnije u odnosu na saveznu vojsku, jedno je od prvih bitnih obilježja JNA. TO je mogao djelovati samostalno, ili zajedno s jedinicama JNA, s tim da je u određenim okolnostima mogao biti i temeljni nositelj rata.¹ Navedeno konceptijsko rješenje postat će, krajem '80-ih, "trn u oku" JNA i jedan od ključnih razloga sukoba tadašnjeg vodstva JNA s republičkim rukovodstvima.

JNA, odnosno njezina prethodnica – Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ), nastala je 1941. godine, tijekom II. svjetskog rata, u okrilju Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Stoga partijske korijene JNA i njezin cjelokupni poslijeratni razvoj pod budnom paskom Partije, navodimo kao drugo temeljno obilježje JNA, dokazivo tisućama dokumenata izvorne arhivske građe. Kao datum stvaranja JNA uzima se 22. prosinac 1941. godine, dan u kojem je 1. proleterska narodno-oslobodilačka udarna brigada imala svoje vatreno krštenje i svoju prvu vojnu pobjedu.² Za Centralni komitet KPJ (CK KPJ) partizanski odredi bili su oružana sila naroda, dok je 1. proleterska brigada bila stranačka jedinica, osnovana za borbu protiv klasnih protivnika.³ Neupitno vođenje NOVJ KPJ je održao do kraja rata pomoću partijskih organizacija u jedinicama i pomoću institucije političkih komesara, uvedene prema sovjetskom uzoru.⁴ Bilo je gotovo nepojmljivo da zapovjednik jedinice (od odreda, brigade pa navise) bude netko tko nije bio član KPJ. Na taj način su već u ratu osmišljene i provedene odrednice stranačke vojske koje su ostale aktualne do raspada Jugoslavije.

Iako je Armija rat završila s oko 800.000 ljudi, od kojih je tek 70.000 bilo članovima KPJ (uz isto toliko članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije), utjecaj KPJ

¹ *Koncepcija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, edicija Razvoj oružanih snaga SFRJ (ROS SFRJ) 1945-1985, str. 331., Vojna tajna – Interno, Vojnoizdavački i nastavni centar (VINC), Beograd, 1989.; *Izmene i dopune Ratne službe Jugoslovenske narodne armije*, str. 11., Državni sekretarijat za narodnu odbranu (DSNO), Službeno, Beograd, 1969.

² "Prva proleterska udarna brigada", *Vojna enciklopedija*, tom 7., str. 370., Izdanje Redakcije vojne enciklopedije, Beograd, 1974. Interesantno je da je svoj slavni antifašistički put ova elitna brigada, koja je njegovala svijetle tradicije brigade iz narodnooslobodilačke borbe, nemalo slavno završila točno 50 godina kasnije na Vukovaru. O tome svjedoči četnički vojvoda Vojislav Šešelj, koji je 23. 11. 1991. godine u Benkovcu izjavio sljedeće: "To uopšte nije komunistička armija i nemoj to da pričaš ... Mi smo danas ta armija također. I mi i četnici. I mi smo u Vukovaru ostvarili: da armijski oficiri komanduju našim četnicima. Skoro smo sve šlemove prefarbali ... Na šlemovima armijskim smo nacrtali dvoglavog srpskog belog orla. Na šlemovima! ... I nemoj mi reći sad da je to komunistička armija. Oni su petokrake skinuli, a od nas ne traže da skinemo kokarde". Izvor: Dokumentarni film "Komšije", autora Pavla Vranicana i pukovnika u mirovini Ivice Pandže.

³ "Dodajemo da je zastava te brigade crvena sa srpom i čekićem. Ona u stvari jeste – oružana sila Partije", obavijestio je CK KPJ 22. prosinca 1942. godine članove jednog pokrajinskog komiteta KPJ. Izvori za istoriju SKJ, A/II/2, 240-246: CK KPJ od 22. 12. 1941.

⁴ Drago B. NIKOLIĆ, *Razvoj političkih organa u Jugoslovenskoj narodnoj armiji*, str. 27.-28., Vojnoizdavački zavod (VIZ), Beograd, 1985.

bio je presudan.⁵ Zbog potrebe osiguranja u ratu ostvarene prevlasti od “nasrtaja zapadnih imperijalista i brojnih snaga kontrarevolucije”, CK KPJ je partijskoj organizaciji u Armiji povjerio rukovodeću ulogu na svim područjima njezinog mirnodopskog ustrojavanja.⁶ Takva uloga partijske organizacije u Armiji trajala je do početka 1949., odnosno do učvršćivanja komunista na vlasti. Od tada je uloga Organizacije KPJ postupno preusmjeravana s izravnog operativnog rukovođenja na politički rad i jačanje morala i borbene spremnosti Armije. Proces je formalno okončan 1953. ukidanjem sustava dvostrukog zapovijedanja i funkcije političkih komesara.⁷

Ukidanjem funkcije političkih komesara, krovni dio političkog rada prebačen je na Političku upravu DSNO-a.⁸ Partijske organizacije KPJ, kasnije osnovne organizacije Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) u JNA načelno su osnivane na razinama od bataljona – divizijona te u jedinicama ili ustanovama njihove razine. Viša razina, načelno od puka – brigade pa naviše, bila je konferencija organizacije SKJ čiji je najviši forum bila Konferencija Organizacije SKJ u JNA.⁹

Nakon rata, Armija je bila najvažniji sigurnosni temelj Jugoslavije, a u '80-ima i jedina općejugoslavenska institucija, odnosno tako se sama predstavljala, a tako je Armiju i vidjela populacija koja se držala jugoslavenskom. Prema mjerilima SKJ, Armija je u društvu imala visoko mjesto i isto takav ugled. Taj status izborila je u II. svjetskom ratu, a poslije ga je povećala u nekoliko kriza, napose u razdoblju od 1949. do 1953. godine, odnosno u vrijeme otvorenih prijetnji s Istoka. I u kasnijim kriznim godinama (1956., 1967., 1968., 1971., 1980., 1981.) Armija je bila sigurnosna poluga i odgovor na pritiske iz inozemstva, ali i sredstvo zastrašivanja političkih neistomišljenika unutar zemlje.

Profesionalni kadar JNA pretežito je popunjavan po kriteriju temeljenom na moralno-političkoj podobnosti, što je značilo da je tražena lojalnost prema SKJ.¹⁰ Stoga je najbliže određenje JNA ono, koje u njoj vidi militarizirani dio SKJ.¹¹ Većina

⁵ “Pored političkih, gotovo svi njeni vojni rukovodioci bili su članovi Partije”. Izvor: *Povest Saveza komunista Jugoslavije*, str. 306., 308., Izdavački centar Komunist: Narodna knjiga: Rad, Beograd, 1985.

⁶ “U praksi je to značilo da nije smelo biti ni jednog pitanja, niti zadatka koji se ticao života, rada, izgradnje i razvoja Armije o kojem partijska organizacija ne bi morala da vodi računa, zauzme svoj stav i angažuje se za njegovo rešavanje”. Izvor: *Organizacija SKJ u JNA*, edicija ROS SFRJ 1945-1985., str. 172., VT – Interno, VINC, Beograd, 1988.

⁷ *Organizacija SKJ u JNA*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 172.-173., VT – Interno, VINC, Beograd, 1988.

⁸ Politički rad u JNA, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 63., VT – Interno, VINC, Beograd, 1988.

⁹ Statut SKJ: Statutarna odluka Organizacije SKJ u JNA, str. 80.-93., Komitet Organizacije SKJ u JNA, Beograd, 1979.

¹⁰ Miroslav HADŽIĆ, *Sudbina partijske vojske*, str. 179., Samizdat B92, Beograd, 2001.; Usp. Josip ŽUPANOV, *Poslije potopa*, str. 19.-20., Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.

¹¹ “Komunisti, organizacija i organi Saveza komunista u Jugoslavenskoj narodnoj armiji razvijaju idejno-političku i vaspitnu aktivnost na jačanju borbene spremnosti, morala i odlučnosti jedinica, komandi i svih pripadnika Armije u oružanoj borbi. Oni i u najtežim uslovima obezbeđuju organizovanost i borbenu sposobnost svake jedinice, komande i ustanove”. Izvor: *Strategija oružane borbe*, str. 154., VT – Interno, SSNO, Centar za strategijska istraživanja GŠ JNA, Beograd, 1983.

profesionalnog sastava Armije bili su članovi SKJ, što je za važniju karijeru bio nužan uvjet. Primjerice, sredinom 1981. godine, u Organizaciji SKJ u JNA bilo je 99 % oficira, 95 % mladih oficira, 48 % civila i 17 % vojnika. Ukupno je u JNA tada bilo 110.000 komunista ili 5,2 % od cjelokupnog broja u Jugoslaviji.

Uloga JNA u modernizaciji zemlje, izgradnji svekolike infrastrukture, opismenjivanju i slično, bila je iznimno važna; međutim, istu nije bilo moguće uvijek pozitivno vrednovati zato što je, primjerice, modernizacija dobrim dijelom bila nasilan i ideološki motiviran obračun SKJ sa seljaštvom.¹² No, modernizacija je vremenom prešla u megalomaniju, pa je JNA kasnije napadana zbog koncepta razvoja vojne industrije što je ona odbacivala i tvrdila da takvi napadi osporavaju doprinos vojne industrije gospodarskom razvoju Jugoslavije.¹³

JNA je nastala prema sovjetskom ideološkom uzoru, a u prvim godinama poraća prihvatila je sovjetski način organiziranja. To je značilo da je ustrojbeno organizirana po uzoru na Crvenu armiju i na njezinim doktrinarnim opredjeljenjima. Širenju sovjetskoga pogleda, uz sovjetske vojne savjetnike, pogodovali su i jugoslavenski oficiri upućeni na školovanje u Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Nakon 1948. godine, sovjetski utjecaj je marginaliziran, iako nikad nije bio izbrisan. Raskid sa SSSR-om donio je, početkom '50-ih, i snažan utjecaj Zapada, posebno američkoga poimanja ratovodstva i vojne organizacije. Kasnije je JNA tražila svoj osobni put razvoja i bila je otvorena organizacijsko-ustrojbenim utjecajima oba svjetska bloka, što se može smatrati trećom posebnosću koju je potrebno istaknuti govoreći o obilježjima JNA.

Utjecaj oba bloka vidljiv je i na politici naoružavanja JNA. Tvrdnja da je JNA po veličini i naoružanju bila treća ili četvrta vojska u Europi toliko puta je ponovljena da se drži vjerodostojnom ocjenom. Prema količini oružja, stvarno je bila treća ili četvrta, ali među komunističkim vojskama Europe. Politički put Jugoslavije, prvo čvrsto uz Staljina, potom čvrsto protiv njega uz približavanje Zapadu, pa opet približavanje Istoku, bili su razlozi zbog kojih je JNA, za europske pojmove (ne računajući Albaniju), bila rijetko viđena mješavina oružja i opreme.

U logističkom pogledu JNA je bila vjerojatno najzahtjevnija vojna organizacija u Europi. Drugi svjetski rat okončala je s ogromnom količinom oružja i opreme njemačkoga, talijanskoga i češkoga podrijetla te oružjem iz sovjetske i američke vojne pomoći. Ključnu ulogu u modernizaciji JNA i njezin drastičan prijelaz prema motoriziranim vojskama, učinio je NATO. Naime, vojna pomoć koju je Jugoslavija dobivala u '50-im godinama promijenila je izgled JNA, a tragovi tog utjecaja zadržali su se do kraja njezinog postojanja.¹⁴ Stoga, nije čudno da ni 45 godina nakon svršetka II. svjetskog rata, JNA nije postigla standardizaciju kakvu su imale vojske Zapada ili Istoka, a što se također, može navesti kao jedno od obilježja JNA.

¹² *Doprinos oružanih snaga izgradnji društva*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, VT – Interno, VINC, Beograd, 1991.

¹³ Petar ŠKRBIĆ, potpukovnik, "Suština i neke manifestacije napada na JNA", *Bilten Generalštaba OS SFRJ*, str. 35.-47., Vojna tajna – Strogo poverljivo (VT – SP), br. 65 iz 1988.

¹⁴ Bojan B. DIMITRIJEVIĆ, *Jugoslavija i NATO*, str. 43.-66., Tricontinental: NIC "Vojska", Beograd, 2003.

Pored raznovrsnosti po podrijetlu treba dodati i raznovrsnost po generacijama, jer su brojna zastarjela sredstva konzervirana i čuvana do kraja '80-ih godina. U '90. JNA je ušla s tri različita kalibra za pješačko oružje (ostali su imali dva), a s drugim vrstama oružja stanje je bilo još kompliciranije.¹⁵ U topništvu je vladala prava "šuma" kalibara. Zapad i Istok imali su po tri kalibra (105, 155 i 203 mm, odnosno 122, 130 i 152 mm), a JNA je imala svih šest kalibara. Uz kupljena, JNA je u pojedinim razdobljima, po licenci, proizvodila dio oruđa od kojih su neka u odnosu na predložak, bila poboljšana.

U oklopništvu je također imala "šumu" borbenih vozila. Pored sovjetskih i američkih vozila iz II. svjetskog rata (tenkovi T-34, samohodni topovi 76 i 90 mm) koji su se, istina marginalno, ali ipak zadržali u uporabi do kraja JNA, u završnici postojanja okosnicu su činila sovjetska borbeno tehnika te jugoslavenska licenčna poboljšanja.

Spoj istočne i zapadne tehnologije desetljećima je bio vidljiv u zrakoplovstvu, sve do '70-ih kada su iz naoružanja povučeni tada zastarjeli američki borbeni i školski zrakoplovi F-84, F-86 i T-33. Inače je zrakoplovstvo od '60-ih godina razvijano po zahtjevu da ima 400 borbenih aparata. Lovačka avijacija imala je 167 borbenih zrakoplova, od toga 16 modernih lovaca MIG-29, a ostalo su bili zastarjeli lovci MIG-21; 77 komada ovih aviona bilo je njihova najbolja varijanta, tip BIS. Glavninu zrakoplovstva činili su zastarjeli podzvučni jurišnici "Jastreb" i "Orao" i solidni školski zrakoplov "Supergaleb", koji je korišten i kao lovac-bombarder.

JNA se sastojala od tri vida/grane: Kopnene vojske (KoV), Ratne mornarice (RM) i Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane (RV i PVO). KoV je bio namijenjen provedbi temeljnih zadaća Armije: borbi protiv glavnih snaga protivnika i osiguranje mobilizacije i razvoja OS-a i ostalih obrambenih snaga društva.¹⁶ Od sredine 1945. pa do kraja 1968., KoV je više puta promijenio svoju organizaciju. Krajem 1968., umjesto vojnih oblasti (VO) osnivaju se armije, tako da ih je ukupno bilo šest (1., 2., 3., 5., 7. i 9.). U rangu armija bila je i Vojnopomorska oblast (VPO) te samostalno Vojno područje Titograd, kasniji Titogradski korpus.¹⁷ Od tada je Armija punih 20 godina imala ustroj i teritorijalnu organizaciju, koja je, doduše, mijenjana, ali je ipak zadržala izgled koji se u literaturi često naziva republičkim ustrojem vojske. Teritorij socijalističkih republika Slovenije i Makedonije najbliži je tom određenju – području nadležnosti jedne armije, Bosna i Hercegovina te Srbija bile su u nadležnosti dvije armije, Crna Gora u samostalnom korpusu i dijelu VPO-a, a Hrvatska je bila pokrivena

¹⁵ Pješačko oružje duge cijevi predstavljalo je kvalitetnije izrađeno oružje prema sovjetskoj licenci: automatska puška M-70 AB2 na temelju AK 47, laka puškostrojnica M-72 na temelju RPK i strojnica M-84 na temelju PKM.

¹⁶ Kopnena vojska sastojala se od rodova i službi. Rodovi su bili: pješaštvo, oklopne-mehanizirane jedinice, topništvo, topničko-raketne jedinice protuzračne obrane, inženjerija, atomsko-biološko-kemijska obrana (ABHO), veza i jedinice za elektronsko izviđanje i protuelektronsko djelovanje. Službe su bile: tehnička, intendantska, sanitetska, veterinarska, prometna, građevinska, pravna, geodetska, financijska, administrativna, hidrometeorološka i glazbena.

¹⁷ *Koncepcija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, ROS SFRJ 1945 – 1985, str. 236.-237., 338., VINC, Beograd, 1989.

s dvije armije te VPO-om.¹⁸ Sredinom '80-ih, KoV se sastojao od šest armija i samostalnog korpusa u Crnoj Gori. Na nižim razinama bila su još dva armijska korpusa, jedna operativna grupa, Komanda odbrane grada Beograda, 12 pješačkih, šest motoriziranih i jedna mehanizirana divizija.¹⁹ Osim 1. i 2. armije, koje su u svom sastavu imale po jedan korpus, ostale armije sastojale su se, u principu, od divizija kopnene vojske, lakih ili partizanskih divizija, samostalnih brigada i pukova, samostalnih rodovskih bataljona i logističkih (pozadinskih) jedinica i ustanova.

RV i PVO prošao je kroz nekoliko radikalnih promjena s glavnom zadaćom borbe za prevlast u zračnom prostoru, izviđanja i kvalitetne potpore KoV-u i RM-u. Zrakoplovstvo je razvijano sa zahtjevom da pojedinačno bude jače od zrakoplovstva najjače susjedne zemlje, čemu se do kraja '60-ih donekle i moglo udovoljiti. Do 1959. zrakoplovstvo je bilo odvojeno od protuzračne obrane – tada su spojeni u zajedničku granu. Organizacijski razvoj RV i PVO zaokružen je i ustaljen 1964. i 1966. godine osnivanjem dva zrakoplovna korpusa i dvije divizije PVO-a čija je namjena bila protuzračna obrana teritorija. Sustav zrakoplovne potpore ustaljen je osnivanjem aviobrigada za potporu KoV-u i RM-u. Usprkos povremenih promjena na taktičkoj razini, ustroj s dva zrakoplovna korpusa zadržan je do kraja 1985. godine.²⁰

Kao grana OS-a i strategijsko-operativna skupina, Ratna mornarica se tako zvala od 1945. do 1962. godine. Organizacijskim promjenama u '60-im godinama, RM je vojnoteritorijalno proširen na Dalmaciju, Hercegovinu i Crnu Goru pa je zbog naglašene kopnene značajke 1962. godine preimenovan u 4. armiju, odnosno 4. VO. Ovakvu organizaciju RM je zadržao do 1969. godine kada je preimenovan u VPO. Pojas nadležnosti VPO-a smanjen je jer je Hercegovina prepuštena Sarajevskoj armiji, u Crnoj Gori je osnovano samostalno vojno područje, pa je VPO ponovno dobio dominantno mornaričko obilježje. U pojasu nadležnosti VPO je zadržao sjevernu Dalmaciju u kojoj je imalo jednu diviziju kopnene vojske. VPO je od tada organizacijsko-formacijski ustaljen na Komandi i jedinicama izravno vezanim za nj, Floti, trima vojnopomorskim sektorima i jednoj pješačkoj diviziji. Namjena RM-a bila je obrana obale, otoka i obalnog mora, borba protiv pomorskih snaga protivnika, obrana unutarnjih plovnih putova i potpora kopnenim snagama JNA i Teritorijalne obrane.²¹

¹⁸ Osvrt je napravljen na temelju: *Koncepcija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, ROS SFRJ 1945 – 1985, str. 101.-119., 221.-236., 331.-341., VINC, Beograd, 1989.

¹⁹ *Telefonski imenik Uprave bezbednosti SSNO*, VT – SP, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (SSNO), Uprava bezbednosti, 1984.

²⁰ Osnovni rodovi RV i PVO bili su avijacija i topničko-raketne jedinice protuzračne obrane. Avijacija se dijelila na: lovačku, lovačko-bombardersku, izvidničku, laku borbenu, transportnu, helikoptersku, laku i višenamjenske helikoptere. U formacijskom pogledu bila je organizirana u eskadrole, pukove i brigade. Topničko-raketne jedinice dijeljene su na raketne jedinice protuzračne obrane i protuzračno topništvo. U sastavu RV i PVO bile su i jedinice vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja (VOJIN) ustrojene u jedinice od voda do puka. Izvor: *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, VT – Interno, VINC, Beograd, 1989.

²¹ Ratna mornarica bila je organizirana u mornarički i obalni dio, a formacijski se dijelila na: čete (baterije), bataljone (skupine, divizijone), flotile, odrede, pukove, brigade i vojnopomorska

Iako su rodovi i grane u javnosti bili najprepoznatljiviji dio JNA, one su bile samo vrh armijskog brijega, čiji su temelji počivali na školstvu, izobrazbi, pozadini (logistici) i Vojnoprivrednom sektoru (VPS), odnosno segmentima za koje se s pravom može tvrditi da su predstavljali četvrtu posebnost ili obilježje JNA. S izuzetkom prvih poratnih godina, kada je znatan dio, napose visokih starješina Armije školovan u SSSR-u, armijsko školstvo bilo je domaća stvar. U srednjim vojnim školama školovan je kadar za dužnosti zapovjednika voda. U vojnim gimnazijama, odnosno općim srednjim vojnim školama, školovan je kadar za vojne akademije (VA). Vojne akademije bile su u razini civilnih fakulteta, a iz njih dobivan je kadar osposobljen za zapovijedanje vodom i četom. Školovanje na VA-u trajalo je od tri do pet godina.

Sljedeća razina školovanja bile su komandno-štabne akademije (KŠA). One su nastale iz visokih vojnih akademija i ustrojene su po granama. Školovanje je trajalo dvije, kasnije jednu godinu, a dobivan je zapovjedni kadar za razinu bataljona (divizijona), odnosno drugih dužnosti u jedinicama ranga puk-brigada-divizija i u štabnim dužnostima u zapovjedništvima korpusa, armija i njima ravnim zapovjedništvima (štabovima) u institucijama JNA i TO-a. U rangi KŠA bila je i Visoka vojno-politička škola JNA. Najviša škola u JNA bila je Škola opštenarodne odbrane. Trajala je godinu dana i osposobljavala je kadar za najviše dužnosti u Armiji. Pričuvni oficirski kor školovan je u jednoj od 16 škola za pričuvne oficire. Školovanje je trajalo koliko i služenje vojnog roka. Dijelilo se u dvije faze, prva je trajala, ovisno o školi, od četiri do sedam mjeseci, a druga faza bila je stažiranje u jedinicama (ustanovama) na dužnostima zapovjednika desetina – voda od najmanje tri mjeseca.²²

Najvažniji dio vojnog obrazovanja bila je izobrazba koja je načelno imala obrazovnu i operativnu funkciju. Obrazovna funkcija podrazumijevala je usvajanje znanja, vještina i navika, a operativna njihovu praktičnu primjenu, napose u borbenim uvjetima. Izobrazba u JNA uz to je imala i odgojnu funkciju kojoj je svrha bila indoktrinacija vojnika i povećanje broja komunista u državi. Strukturu koja se održala do kraja JNA, izobrazba je dobila 1964. godine. Podijeljena je na tri osnovne oblasti: društveno-političko obrazovanje i odgoj, vojnostručnu izobrazbu i tjelesni odgoj.²³ Od 1985. godine Armija je prešla na jednogodišnje služenje vojnog roka. Popunjavana je četiri puta godišnje, svaka tri mjeseca, kako bi imala što povoljniji odnos između

uporišta. Površinski brodovi, podmornice, ronilačke jedinice i mornaričko zrakoplovstvo nazivane su pomorskim snagama koje su bile formirane u odrede, divizijone i flotile. Plovila naoružana topničkim i raketnim naoružanjem: raketni i torpedni čamci, raketne topovnjače i dio patrolnih brodova bili su udarne pomorske snage. U obalne pomorske snage spadali su: patrolni brodovi ograničene namjene, patrolni čamci, minolovci, minopolagači, desantni jurišni čamci, protupodmornički helikopteri i ronilačke jedinice. Udarne i obalne pomorske snage zajedno su činile Flotu. Obalne snage su bile: mornaričko pješaštvo, obalno topništvo i rakete, mornarička inženjerija, jedinice obalne službe osmatranja (motrenja) i javljanja i veza. Izvor: *Ratna mornarica*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, VT – Interno, VINC, Beograd, 1988.

²² *Vojno školstvo*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 161.-164., 174.-184., 204.-220., 260.-263., VT – Interno, VINC, Beograd, 1986.

²³ Omjer vremena za izobrazbu bio je ovakav: političko obrazovanje i odgoj 11 %, vojnostručna izobrazba 77 %, tjelesni odgoj i ostale obveze po 6 %. Izvor: *Obuka i vaspitanje*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 63., VT – Interno, VINC, Beograd, 1986.

novaka koji su prošli izobrazbu i onih koji su bili na izobrazbi. S takvim sustavom Armija je imala 75 % vojnika koji su prošli izobrazbu i 25 % koji su započinjali izobrazbu.²⁴

Izobrazba pričuvnog sastava JNA provođena je po zahtjevu da se u roku od četiri godine cjelokupan sastav provede kroz jedan ciklus izobrazbe. To je značilo da je svake godine na vojne vježbe u trajanju od sedam dana pozivana četvrtina pričuvnika. U '80-im godinama, zbog gospodarske krize ciklus izobrazbe produžen je na pet godina, metodom logorovanja i pokretnog logorovanja u trajanju od šest do 10 dana. Ista metoda primjenjivana je i za pričuvne starješine, zapovjedništva i štabove.²⁵

Izobrazba starješina, zapovjedništava i štabova bila je zahtjevnija razina izobrazbe. Bila je i raznovrsnija, od raznih nastavnih oblika – uglavnom teorijske izobrazbe, do primijenjenih oblika izobrazbe s vježbama koje su bile praktični dio izobrazbe.²⁶ Najvažnije od njih, bile su ratne vježbe koje su provođene na temelju razrađene strategijske, odnosno operativno-taktičke postavke, pri čemu je cjelokupna organizacija i rad sudionika trebao biti blizak ratnim uvjetima.²⁷

Pozadina Armije bila je jedinstvena logistička organizacija koja je združivala i usklađivala rad službi (tijela, jedinica i ustanova) za materijalno-tehničko, sanitetsko, intendantsko, prometno, veterinarsko i druge vrste osiguranja. Zadaća pozadine bila je osigurati život i rad jedinica i ustanova OS-a u miru i ratu. Načelno se sastojala od logističkih dijelova zapovjedništava (upravna tijela), logističkih jedinica i ustanova (izvršna tijela) i materijalnih pričuva. Od sredine '70-ih, sustav logistike temeljio se na sustavu tehničkih, intendantskih i sanitetskih baza.²⁸

Zahvaljujući postojanju Vojnoprivrednog sektora, najveći dio opreme i naoružanja JNA bio je domaćeg podrijetla. VPS osnovan je 1953. godine kao dio DSNO-a,²⁹ a bavio se poslovima istraživanja, razvoja, proizvodnje i prometa sredstava naoružanja i vojne opreme (NVO); izgradnje i opremanja kapaciteta za istraživanje, razvoj,

²⁴ *Obuka i vaspitanje*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 43.-72., 335., VT – Interno, VINC, Beograd, 1986.

²⁵ *Obuka i vaspitanje*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 126.-145., VT – Interno, VINC, Beograd, 1986.

²⁶ *Uputstvo o vežbama jedinica oružanih snaga*, str. 11.-13., VT – Interno, SSNO, GŠ OS SFRJ, IV uprava, Beograd, 1989.

²⁷ Po namjeni ratne vježbe su podijeljene na komandno-štabne ratne vježbe (KŠRV) i štabne ratne vježbe (ŠRV). KŠRV bio je najviši i najzahtjevniji oblik primijenjene izobrazbe starješina, zapovjedništava i štabova OS-a i rukovodećih civilnih struktura. Načelno je izvođen s kompletnim zapovjedništvima, štabovima i prištabnim jedinicama. ŠRV, manje zahtijevan, načelno je provođen sa sektorima zapovjedništva ili štaba. Izvor: *Uputstvo o ratnim vežbama komandi i štabova u oružanim snagama*, str. 9.-11., VT – Interno, SSNO, GŠ JNA, IV uprava, Beograd, 1975..

²⁸ *Pozadina*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, 9/I, str. 262.-295., 305.-315., VT – Interno, VINC, Beograd, 1988.

²⁹ Sektor se sastojao od: Uprave za istraživanje, razvoj i proizvodnju naoružanja i vojne opreme, Uprave za nabavke i prodaju naoružanja i vojne opreme, Odjeljenja za nadzor kvaliteta i pouzdanosti naoružanja i vojne opreme i Biroa za standardizaciju i metrologiju. Izvor: *Privremeni pravilnik o nadležnostima organizacijskih jedinica Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu u miru*, str. 70-74., VT – Poverljivo, SSNO, GŠ OS SFRJ, III uprava, 1989.

osvajanje i proizvodnju NVO-a; standardizaciju i metrologiju i slično.³⁰ Razvoj VPS-a počeo je i prije no što je službeno osnovan. Zbog raskida sa SSSR-om intenzivna obnova vojne industrije započela je već 1948., a završena 1956. godine. U tom razdoblju izgrađene su i obnovljene sve tvornice iz kojih se kasnije snabdijevala Armija. Zlatne godine VPS-a bile su '70-e i '80-e kada su u njegov sastav, između ostaloga, uvedeni vojnotehnički instituti koji su do tada bili u organizacijskom sastavu grana. Razvijen je i u uporabu uveden veći broj različitih vrsta oružja i vojne opreme.³¹ Proizvodnjom NVO-a, pored vojne, tada se bavio i dio civilne industrije. Početkom '80-ih Jugoslavija je postala jedan od poznatijih svjetskih izvoznika NVO-a koja je na izvozu zarađivala oko dvije milijarde američkih dolara (USD) godišnje.³²

Za evidenciju, popunu, novačenje i mobilizaciju ljudstva, stoke i vozila za potrebe JNA bavila su se vojnoteritorijalna tijela u JNA koja su se zvala Komande, odnosno Uprave vojnih okruga.³³ Osnivanjem TO-a zaključeno je da više ne postoji potreba za njima pa su nakon dugih priprema od početka 1988. godine, poslovi novačenja i popune JNA preneseni na republičke i pokrajinske sekretarijate za narodnu obranu, odnosno na sekretarijate za narodnu obranu općina.³⁴

Iako se u internim publikacijama JNA mogu naći različite vremenske podjele pri razmatranju razvoja sustava zapovijedanja OS SFRJ (do 1968. isključivo JNA), držimo da se ocrtavaju samo dva jasna razdoblja koja dijeli Titova smrt. Sustav zapovijedanja u OS SFRJ za života i nakon smrti Tita potpuno je različit, a što se može okarakterizirati kao peta posebnost ili obilježje JNA. Naime, Tito je, uz funkciju vrhovnog zapovjednika, obnašao i dužnosti predsjednika SKJ i države. Bez obzira na ustavne odredbe i zakonske propise, Armija je bila Titovo ekskluzivno područje u kojem drugi partijski dužnosnici nisu imali što tražiti.³⁵ Takva veza je odgovarala, kako Titu, tako i generalskom vrhu. Tito je imao apsolutnu poslušnost i najjači atribut u državi, a generali su imali područje djelovanja u koje izvana nije bilo miješanja i koje je kasnije prošireno i izvan JNA.³⁶ Nakon Titove smrti, vrhovni zapovjednik postalo je kolektivno

³⁰ *Privremeni pravilnik o nadležnostima organizacijskih jedinica Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu u miru*, str. 69-70., VT – Poverljivo, SSNO, GŠ OS SFRJ, III uprava, 1989.

³¹ Razvijen je lovac bombarder "Orao", školski avion "Supergaleb" raketna topovnjača tipa "Rade Končar", veliki patrolni brod, tenk M-84 i bojno vozilo pješništva M-80, haubice 122 i 152 mm, višecijevni lanseri raketa "Plamen", "Oganj" i "Orkan", razne vrste pješačkog, protuoklopnog i drugoga oružja.

³² Aleksandar STAMATOVIĆ, *Vojna privreda druge Jugoslavije 1945-1991*, str. 43.-46., 51., 58., 60.-71., VIZ, Beograd, 2001.; *Opremanje naoružanjem*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 107., VT – Interno, VINC, Beograd, 1989.; Nikola ČUBRA, *Vojska i razbijanje Jugoslavije*, str. 74-77., Ekonomski institut – Centar za vojno-ekonomska i strategijska istraživanja, Beograd, 1997.

³³ Vojnoteritorijalna tijela postojala su u Armiji od kraja II. svjetskog rata i predstavljaju složenu pojavu čija povijest za ovaj rad nije nužna. O njima više u *Kopnena vojska JNA*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, knjiga III, str. 501.-554., VT – Interno, VINC, Beograd, 1988.

³⁴ *Uputstvo za regrutovanje i popunu Jugoslovenske narodne armije u miru*, VT – Poverljivo, SSNO, GŠ JNA, III uprava, 1986.

³⁵ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 28., CID, Podgorica, 2000.

³⁶ "Prijelomna točka bilo je uklanjanje A. Rankovića". Izvor: Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 56., CID, Podgorica, 2000.; "Krajem '70-ih Uprava bezbednosti ušla je na područja 'koja

Predsjedništvo SFRJ, koje su činili po jedan član iz republika i autonomnih pokrajina i do kraja 1988. godine predsjednik SKJ.³⁷

Osnivanjem dvokomponentne organizacije OS SFRJ (1968.) uspostavljen je sustav zapovijedanja koji se znatno razlikovao od dotadašnjeg. Armija je imala sustav zapovjedništava, a u TO-u su osnivani štabovi na svim političkim razinama, od socijalističke republike do mjesne zajednice. Strategijska razina zapovijedanja bila je razina Federacije, a činili su je Vrhovna komanda OS SFRJ za zapovijedanje OS-om (operativno-strategijskim tijelima i skupinama OS-a), odnosno Savezno izvršno vijeće (SIV) i SSNO za sve vrste osiguranja OS-a i oružane borbe. Stepenicu niže bila je strategijsko-operativna razina koju su u JNA činila zapovjedništva armija, VPO Vojnog područja Titograd i RV i PVO, a u TO-u republički štabovi (RŠTO). Na operativno-taktičkoj razini bile su divizije (korpusi) u JNA te pokrajinski i zonski štabovi TO-a. Posljednja razina zapovijedanja bila je taktička sa zapovjedništvima pukova – brigada u JNA, odnosno općinskih štabova narodne obrane i jedinica TO-a.³⁸

SSNO, kao najviše upravno i stručno tijelo, imao je dvije uloge: bio je štabno i stručno tijelo Predsjedništva SFRJ u poslovima vođenja i zapovijedanja OS-a. Na razini federacije i savezne uprave SSNO se bavio provedbom saveznih zakona i drugih propisa i općih akata iz područja obrane. U 40 godina postojanja SSNO je prošao kroz razne organizacijske promjene. Osnovan je 1945. godine kao Ministarstvo narodne odbrane, od 1953. godine zvao se Državni sekretarijat za narodnu odbranu i od 1971. godine Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. U vrijeme posljednjeg preustroja oružanih snaga, SSNO se sastojao od Generalštaba oružanih snaga (GŠ OS), četiri sektora, tri uprave, dva odjeljenja i tri druge organizacijske jedinice. Od 1953. ministar obrane, odnosno savezni sekretar za narodnu odbranu, bio je djelatni general.

Savezni sekretar za narodnu odbranu bio je prvi čovjek Armije. Veći utjecaj i važnost imao je samo njezin zapovjednik, maršal Josip Broz Tito. Nakon Titove smrti nije bilo osobe u SFRJ koja je imala toliki stupanj vlasti i odlučivanja u nekom od segmenata jugoslavenskog društva kao što je to imao savezni sekretar za narodnu odbranu. On je, po raznim pitanjima, imao veći broj pomoćnika. Zamjenik saveznog sekretara bavio se poslovima s civilnim strukturama društva na saveznoj i na republičkim razinama. Iako se to po nazivlju ne čini, drugi čovjek JNA bio je načelnik GŠ OS. On je bio pomoćnik saveznog sekretara u poslovima zapovijedanja OS-a, odnosno zamjenik u slučajevima kada bi savezni sekretar bio odsutan, ili spriječen u obavljanju dužnosti. Sljedeći na listi pomoćnika saveznog sekretara bila su dva podsekretara, jedan za personalne, a drugi za ekonomske poslove. Pomoćnici saveznog sekretara

nisu njena nadležnost i dužnost'. Pratila je neke od vodećih političara u Bosni i Hercegovini." Izvor: Raif DIZDAREVIĆ, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: sjećanja*, str. 61., Svjetlost, Sarajevo, 2000.

³⁷ Ustav SFRJ sa amandmanima I do XLVIII i ustavnim zakonima za sprovođenje ustava SFRJ i amandmana, XVII, str. 143., Poslovna politika, Beograd, 1989.

³⁸ "Neka aktuelna pitanja komandovanja i organizacije oružanih snaga", *Bilten Generalštaba JNA*, str. 21.-32., broj 1, SSNO, Generalštab JNA, Beograd, 1971.

rukovodili su organizacijskim dijelovima SSNO-a iz svog područja rada i nadležnosti za što su bili odgovorni saveznom sekretaru.³⁹

S obzirom na proklamirani karakter druge Jugoslavije, kao zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti, ravnomjerna nacionalna zastupljenost u JNA trebala je biti očekivana, ali nije bila. Zahtjev za ravnomjernom zastupljenosti republika i autonomnih pokrajina u pogledu rukovodećeg starješinskog kadra i postavljenja na zapovjedne i rukovodeće položaje u Armiji unesen je tek u Ustav SFRJ iz 1974. godine.⁴⁰ Prije toga to nije bio slučaj. Ni prije ni poslije taj zahtjev nije proveden u djelo pa je neravnomjerna nacionalna struktura oficirskog kadra – od najnižeg do najvišeg čina – bilo jedno od opće poznatih obilježja JNA.

Krajem 1945. godine u nacionalnoj strukturi starješinskog kadra Jugoslavenske armije dominirali su Srbi kojih je bilo 50,97 % (udio u ukupnom stanovništvu 42,27 %), slijedili su Hrvati 22,72 % (29,69 %), Slovenci 9,71 % (8,58 %), Makedonci 3,58 % (5,01 %), Crnogorci 9,20 % (2 %), Muslimani 1,88 % (11,45 %) i ostali 1,94 % (1 %).⁴¹ Nakon rata započeo je rast udjela starješina Srba i lagani pad udjela Hrvata i Slovenaca. Obilježje srpske dominacije u prvom poslijeratnom desetljeću bio je visok postotak starješina iz Bosne i Hercegovine (Bosanska krajina) i Hrvatske (Kordun, Banija i Lika) u odnosu na udio iz uže Srbije, što se kasnije smanjilo.⁴² U odnosu na stanje iz 1971. do 1985. godine postotak Hrvata djelatnih vojnih osoba pao je s 13,45 % na 12,51 %, a i Slovenaca s 3,73 % na 2,64 %. U odnosu na udio u stanovništvu SFRJ, Hrvata je nedostajalo za jednu trećinu.⁴³

U '80-im godinama, a poslije Titove smrti, neravnomjeran nacionalni odnos i dalje je rastao, ali tada u korist kadrova iz Srbije, koji dolaze na najviše zapovjedne dužnosti.⁴⁴ Primjerice, 1970. godine generalski kor JNA činilo je 0,49 % djelatnih vojnih osoba. Crnogoraca je bilo 19,3 %, Hrvata 21,0 %, Makedonaca 3,9 %, Slovenaca 6,5 %, Srba 46,4 % i ostalih 2,8 %. Po republičkom podrijetlu struktura je bila sljedeća: iz Bosne i Hercegovine 17,56 %, iz Crne Gore 17,20 %, iz Hrvatske 39,07 %, iz Makedonije 4,66 %, iz Slovenije 6,09 %, i iz Srbije 13,98 %, od toga 10,76 % iz uže Srbije, 0,34 % s Kosova i 2,88 % iz Vojvodine.⁴⁵

³⁹ Podsekretar za personalne poslove bavio se personalnom politikom u JNA, sustavom popune OS-a djelatnim vojnim osobama, civilima na službi u JNA, pričuvnim oficirima i drugim poslovima personalnog tipa. Podsekretar za ekonomske poslove bavio se pitanjima planiranja razvoja i financiranja JNA u najvišim saveznm tijelima i drugim institucijama društva. Uz to je rukovodio Upravom za planiranje razvoja i financije, Materijalno-financijskom i tržišnom inspekcijom i Vojnograđevinskom inspekcijom SSNO. Izvor: *Privremeni pravilnik o nadležnostima organizacijskih jedinica Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu u miru*, str. 3.-10. VT – Poverljivo, SSNO, GŠ OS SFRJ, III uprava, 1989.

⁴⁰ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, str. 113., (član 242), Pregled, Zagreb, 1974.

⁴¹ *Kadrovi i kadrovska politika*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 37., VT – Interno, Beograd, 1989.

⁴² *Kadrovi i kadrovska politika*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 37.-39., 208.-209., VT – Interno, Beograd, 1989.

⁴³ *Kadrovi i kadrovska politika*, edicija ROS SFRJ 1945-1985, str. 338., VT – Interno, Beograd, 1989.

⁴⁴ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 153., CID, Podgorica, 2000.

⁴⁵ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 335., CID, Podgorica, 2000.

Petnaest godina kasnije, 1985. godine, generalski kor činilo je 0,29 % od ukupnog broja djelatnih vojnih osoba. Crnogoraca je bilo 11,1 %, Hrvata 19 %, Makedonaca 4,9 %, Slovenaca 10,4 %, Srba 46,5 %, Muslimana 2,8 %, Albanaca 1,4 % i Jugoslavena 4,9 %. Po republičkom podrijetlu struktura je bila sljedeća: iz Bosne i Hercegovine 15,28 %, iz Crne Gore 11,11 %, iz Hrvatske 30,56 %, iz Makedonije 3,47 %, iz Slovenije 9,72 %, i iz Srbije 28,47 % od toga 18,06 % iz Srbije, 5,56 % s Kosova i 4,86 % iz Vojvodine. U odnosu na 1970. smanjen je broj generala iz Hrvatske i Crne Gore, povećan je udio Slovenaca, Makedonaca, Muslimana, Albanaca i Jugoslavena, dok su Srbi ostali na istoj razini. U teritorijalnom pogledu opao je broj generala iz Hrvatske, a povećao se broj generala iz Slovenije i Srbije s pokrajinama.⁴⁶

Titova je smrt bila i kraj jednoga važnog razdoblja u razvoju socijalističke Jugoslavije u kojemu je dominirala Titova osobnost. Kao lider KPJ, Tito je pojedinačno najviše pridonio stvaranju Jugoslavije i bio je najvažniji faktor njezine kohezije. Prema mišljenju nekih zapadnih teoretičara, nakon Tita Jugoslavija je bila kao "brod bez kapetana".⁴⁷ Raspodjela vlasti i način kolektivnog vladanja SFRJ, uz političke i nacionalne podjele, bili su jamstvo da se nakon Tita neće pojaviti novi autokratski vođa. Raspad Jugoslavije nije se mogao zaustaviti zbog nastojanja Srbije da se nametne ostalim republikama koje su u tome prepoznale pokušaj povratka rješenja iz ranijih desetljeća. Raspadu Jugoslavije pridonijela je na svoj način i Slovenija, no njezin udar na Jugoslaviju bio je secesionistički, a ne ekspanzionistički kao što je to bio srpski. Treći sudionik čiji je doprinos raspadu Jugoslavije nezaobilazan, bila je JNA. Dakle, aktivna autodestrukcija vlastite države, odnosno sebe same s obzirom na poziciju nesporno najskupljega i najkontroverznijeg dijela državnog aparata, pretposljednja je u nizu posebnosti ili obilježja koju želimo apostrofirati u ovom tekstu.

Titova smrt nije Armiju samo ostavila bez vrhovnog zapovjednika i stranačkog čelnika, već joj je otvorila put prema osamostaljivanju i pretvaranju u političkog čimbenika za što je u najužem vrhu JNA bilo dovoljno ambicija. Upravo je Tito svojim odnosom prema Armiji omogućio njezino "lagodno" osamostaljenje. Tito je davno odredio pravila igre u Jugoslaviji. U tim pravilima Armija je bila njegov osobni zabran. Nitko se u njega nije mogao umiješati. S posljednjim Ustavom Jugoslavija je ušla u fazu do tada najveće decentralizacije u kojoj su dijelovi (republike i pokrajine) dobile prevlast nad cjelinom (savezna država).

Temeljem Organizacije SKJ u JNA, Armija je bila ravnopravan faktor s ostalim republičkim i pokrajinskim organizacijama. Jedini kohezivni element u državi bio je Tito, a JNA je bila dio Titove nedodirljivosti. Nakon Titove smrti SKJ je počeo transformaciju u savez organizacija, a čime se i JNA okoristila. Zaokupljenost republika i pokrajina svojim interesima pogodovali su da je JNA relativno brzo i bezbolno postala samostalan faktor. Problemi su nastali zbog političkih stajališta JNA istovjetnih onima Srbije. Politička uprava SSNO-a tvrdila je da JNA inzistira na općejugoslavenskom

⁴⁶ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 335.-336., CID, Podgorica, 2000.

⁴⁷ Sabrina P. RAMET, *Balkanski Babilon: raspad Jugoslavije: od Titove smrti do Miloševićeva pada*, str. 28., Alinea, Zagreb, 2005.

kursu, a ne na priklanjanju "regionalno 'obojenim' političkim programima i konceptima".⁴⁸

Najkasnije od sredine 1983. izaslanstva JNA obilaze i vrh partije i države i upozoravaju i na krizu i predlažu promjene. Tome im je u znatnoj mjeri pomogla Kosovska kriza započeta 1981. godine. Prije no što su počeli tražiti povratak čvrste ruke, zahtijevali su promjenu obrambenog sustava. Dio prijedloga je prihvaćen, a dio i nije; uglavnom su prihvaćeni prijedlozi na području obrane na ustaljeni partijski način, daleko od očiju javnosti, mimo Ustava i zakona. Bez obzira na zaobilaženje Ustava, Armiji to nije bilo dovoljno. Stoga će njezina lobiranja za donošenje ustavnih promjena – radi jačanja funkcija federalne države – biti njezin najveći prioritet u '80-im. Armija je tražila definiranje federalne države kako bi JNA, kao federalna vojska "na legalan način mogla izvršavati svoje obaveze: odbranu integriteta i ustavnog poretka zemlje". Ona se tako našla na istoj strani sa Srbijom koja se mučila oko uključivanja autonomnih pokrajina u republiku. Admiral Mamula, u svojim sjećanjima, negira da je jednako stajalište JNA i Srbije rezultat njihovog dogovaranja i usuglašavanja.⁴⁹

Izlaz iz krize Armija je vidjela u Predsjedništvu SFRJ s maksimalnim ovlastima. Izaslanstvo Armije je početkom i krajem 1988. godine predlagalo Predsjedništvu SFRJ da promijeni svoj ustavni položaj i poveća nadležnosti. Njezina lobiranja bila su pokušaj uređenja političke stvarnosti po vlastitoj mjeri. Državni vrh tom prijedlogu nije poklanjao posebnu pozornost.⁵⁰ Armija je i poslije na isti način predlagala "izlaz iz krize". Nije uspjela, a neuspjeh nije dočekala skrštenih ruku, u tijeku je bio njezin odgovor na krizu. Ona je nakon višegodišnjeg rada posljednjeg dana 1988. godine prešla na novu organizaciju OS SFRJ pod imenom "Jedinstvo"⁵¹. Ime nije bilo slučajno izabrano, bilo je sinonim za sve ono što je Armija željela postići: jedinstvo cijelog prostora Jugoslavije kao ratišta, jedinstvo oružanih snaga na ratištu, jedinstvo oružane borbe i jedinstvo zapovijedanja oružanim snagama.

U trenutku Titove smrti Armija je bila u teritorijalno-organizacijskom stanju kakvo je postavljeno krajem '60-ih godina. Nakon Titove smrti, snage nezadovoljne postojećim stanjem u Jugoslaviji, krenule su u promjene. Srbija zbog odnosa s pokrajinama, a Armija, prema kasnijim tvrdnjama admirala Mamule, kako bi spriječila nadolazeću tragediju.⁵² Promjena je provedena na postavkama ugroze Jugoslavije izvana, a koja – u vrijeme prelaska na novu organizaciju JNA – nikada nije bila manja. Središnja točka napada JNA na obrambeni sustav bila je Teritorijalna obrana.

Armija je razradila tezu da Vrhovna komanda OS SFRJ nije sposobna da koordinira borbena djelovanja u slučaju agresije, jer bi se strategijska razina ratovodstva izgubila

⁴⁸ Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske (SVA MORH), ŠTO Slavenska Požega, VT – SP br. 82-4/89: godine ŠTO Operativne zone Osijek, Str. pov. br. 40-40 od 18. 10. 1989., Politička informacija.

⁴⁹ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 97., CID, Podgorica, 2000.

⁵⁰ Veljko KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, str. 66., Politika, Beograd, 1993.; Raif DIZDAREVIĆ, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: sjećanja*, str. 401.- 410., Svjetlost, Sarajevo, 2000.

⁵¹ Davor MARIJAN, "'Jedinstvo' – posljednji ustroj JNA" *Polemos*, 11-12, 2003.

⁵² Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 55., CID, Podgorica, 2000.

u mnoštvu operacija koje bi izvodile operativne skupine. Armija je stoga 1985. godine predložila da se umjesto šest armija KoV-a uvedu tri vojišta, da se republički i pokrajinski štabovi TO-a podrede zapovjedništvima vojišta, a zonski štabovi TO-a zapovjedništvima korpusa JNA.⁵³ Višegodišnji naponi vojnog vrha okrunjeni su uspjehom 1986. godine. Uz protivljenje Slovenije, Predsjedništvo SFRJ donijelo je neustavnu odluku kojom su u ratnom rješenju republički i pokrajinski štabovi TO-a podređeni zapovjedništvima vojišta, a jedinice TO-a zapovjedništvima korpusa.⁵⁴ Preko zapovjedništava vojišta Armija je postigla nadzor nad TO-om. Iako se radilo o ratnom rješenju, ono je u visokoj mjeri funkcioniralo i u miru, što će izići na vidjelo u raspletu jugoslavenske krize. Prema ratnom rješenju bilo je predviđeno da se korpusima operativno podrede partizanske brigade TO-a, što je Armiji omogućilo i mirnodopsko miješanje u njihovu organizaciju i izobrazbu.⁵⁵

U novoj organizaciji JNA isticili su se korpusi i brigade, za razliku od prethodne organizacije u kojoj je naglasak bio na divizijama i pukovima. Usprkos zvučnijeg nazivlja u organizacijskoj hijerarhiji, usporedbom divizija i korpusa KoV-a koji su ih zamijenili, možemo zaključiti da su stvarne promjene u Armiji bile formalne prirode. Umjesto tri korpusa, jedne operativne grupe i 19 divizija, JNA je dobila 16 korpusa i šest divizija, što znači da je broj viših združenih zapovjedništava (divizija) i prema novom, operativnih zapovjedništava (korpusa) – ostao sličan. U kasnijim fazama plana "Jedinstvo", daljnjim ukidanjem jedinica, to je donekle umanjeno, no opća obilježja ostala su slična. Korpus je bio tek nešto jači od divizije, ojačan s partizanskim postrojem JNA i predviđen da se u ratu ojača manevarskim dijelom TO-a. Primjerice, Kninski korpus je, i nakon preustroja, ostao u stvarnosti – divizija. Isto se dogodilo i sa Zagrebačkim korpusom, koji je, također, ostao tek jača divizija.

Na vojni sustav JNA je prešla krajem prosinca 1988. kada su novoosnovana zapovjedništva vojnih oblasti preuzela zapovijedanje jedinicama JNA od dotadašnjih zapovjedništava armija i Titogradskog korpusa KoV-a.⁵⁶ Svi važniji segmenti obrambenog sustava bili su u njezinim rukama, osim poslova novačenja koje su 1. siječnja 1988. preuzele republike i autonomne pokrajine.⁵⁷ Najveći dio JNA činila je Kopnena vojska koja je, prema planu "Jedinstvo", organizirana u tri vojne oblasti. Spajanjem 1. i 7. armije nastala je 1. VO s Komandom (K-da) u Beogradu i pojasom

⁵³ *Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, edicija ROS SFRJ 1945 -1985, knjiga 7/I, str. 375.-376., VT – Interno, VINC, Beograd, 1990.

⁵⁴ *Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, edicija ROS SFRJ 1945 -1985, knjiga 7/I, str. 375.-376., VT – Interno, VINC, Beograd, 1990. godine; Veljko KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, str. 77.-78., Politika, Beograd, 1993.

⁵⁵ SVA MORH, K-da 5. VO, VT – SP br. 29-2/1989: SSNO, GŠ OS SFRJ, I uprava, VT – SP, br. 532-1 od 14. 3. 1989. godine, *Dogradnja i razvoj rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama*.

⁵⁶ SVA MORH, K-da 5. armije, Državna tajna (DT) br. 17-3/1988: SSNO, GŠ OS SFRJ, I uprava, DT br. 374-184/87 od 10. 11. 1988., Dopuna Naređenja SSNO; SVA MORH, K-da 5. VO, DT br. 7-2 od 21. 02. 1989. godine, *Izveštaj o borbenoj gotovosti za 1988. godinu*; SVA MORH, K-da 5. armije, DT br. 7-1 od 23. 1. 1989. godine, *Izveštaj o borbenoj gotovosti za 1988. godinu*.

⁵⁷ *Uputstvo za regrutovanje i popunu Jugoslovenske narodne armije u miru*, VT – Poverljivo, SSNO, GŠ JNA, III uprava, 1986.

nadležnosti u Bosni i Hercegovini (bez šireg područja Bihaća), Vojvodini, Slavoniji i Srbiji bez jugoistočnog dijela. Područje 2. i 3. armije i Titogradskog korpusa, spojeno je u 3. VO s K-dom u Skopju. Područje 5. i 9. armije spojeno je u 5. VO s K-dom u Zagrebu. Na nižoj razini KoV-a formirano je 16 korpusa, K-da odbrane grada Beograda, pet divizija KoV-a, Riječna ratna flotila i jedinice izravno podređene komandama VO-a.⁵⁸

RV i PVO je na novu organizaciju prešao još 1986. godine kada su osnovana tri korpusa namijenjena za potporu vojištima. Njihovi redni brojevi odgovarali su rednim brojevima vojišta kojima su trebali pružiti zračnu potporu i zaštitu. Za potporu 1. VO-a određen je 1. korpus RV i PVO-a, za potporu 3. VO-a – 3. korpus RV i PVO-a, a za područje 5. VO-a – 5. korpus RV i PVO-a. PVO zadržao je postojeću organizaciju, sjedište je ostalo u Splitu, a teritorijalno se proširio u Istri na račun 5. VO-a. Sastojao se od: prištabnih jedinica, Flote, Kninskog (9.) korpusa i tri vojnopomorska sektora čija su sjedišta bila u Puli (5.), Šibeniku (8.) i Kumboru (9.). Pod izravnim zapovjedništvom SSNO-a ostali su školski centri, Gardijska motorizovana brigada, tri puka veze, jedan inženjerijski puk, laki raketni artiljerijski puk PVO-a, dio logističkih jedinica, jedan nastavni centar i nekoliko samostalnih bataljona (divizijona).⁵⁹

Sustav logističkog osiguranja također je promijenjen uvođenjem logističkih baza koje su preuzele zadaće tehničkih, intendantskih i sanitetskih baza.⁶⁰ Pozadinske baze načelno su pokrivale područje korpusa KoV-a (iako nisu bile u njegovu sastavu) i opskrbljivale ga svim što je bilo potrebno za život i nesmetan rad jedinica, od pričuvnih dijelova, do hrane i streljiva. Njezin mornarički i zrakoplovni ekvivalent bile su zrakoplovne baze i mornaričko-pozadinske baze. Na nižim razinama, divizijama i korpusima logističko osiguranje provođeno je putem pozadinskih bataljona.⁶¹

S navedenim promjenama završena je provedba prve etapa plana "Jedinstvo". Provedba druge etape, tehnička modernizacija, učinkovitije zapovijedanje, racionalnije poslovanje i ukupno veća borbena spremnost – planirana je za prvu polovicu '90-ih godina. Prvog siječnja 1990. mirnodopska JNA imala je 275.341 pripadnika, od toga: 25.101 oficira, 19.165 mlađih oficira, 539 vojnih službenika, 2.027 vojnika po ugovoru, 38.423 civila na službi u Armiji i 189.855 vojnika i pitomaca škole pričuvnih oficira. Po

⁵⁸ Struktura 1. i 3. VO napravljena je na temelju materijala o borbenoj izobrazbi i odgoju u OS-u. SVA MORH, K-da 5. VO, Str. pov. br. 304-2 od 4. 4. 1990., *Materijal za savetovanje o borbenoj obuci i vaspitanju u OS SFRJ*.

⁵⁹ SVA MORH - K-da 5. A: SSNO, GŠ JNA, I uprava, DT Br. 68-1 od 16. 12. 1986., Naređenje; SVA MORH, K-da 5. VO, Str. pov. br. 29-2/1989.: SSNO, GŠ OS SFRJ, I uprava, SP. br. 532-1 od 14. 3. 1989. godine, *Dogradnja i razvoj rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama*; SVA MORH, K-da 5. VO, Str. pov. br. 304-2 od 4. 4. 1990., *Materijal za savetovanje o borbenoj obuci i vaspitanju u OS SFRJ*.

⁶⁰ Kosta VUJIĆ, pukovnik (Operativna uprava pozadine), "Pozadinska baza KoV u sistemu pozadinskog obezbeđenja", *Bilten Generalštaba OS SFRJ*, VT – SP, str. 48., broj 65 iz 1989.; *Pravilo: Pozadinska baza kopnene vojske (Privremeno)*, VT – Poverljivo, SSNO, Operativna uprava pozadine, 1988.

⁶¹ *Pravilo: Pozadinsko obezbeđenje oružanih snaga SFRJ u miru*, VT – Poverljivo, SSNO, 1990.; Vojnosigurnosna agencija MORH: Brojni pregledi – *Formacijsko brojno stanje mirnodopskih jedinica – 5. VO*, str. 397., SSNO, GŠ OSFRJ, III uprava, Beograd, januar 1991.

ratnom ustroju imala je 1.058.378 ljudi.⁶² Mirnodopska JNA trebala se smanjiti na 222.161, a ratna JNA na 834.891 pripadnika. Smanjenje je planirano grupiranjem jedinica u "A" i "R" klasifikaciju i vrlo rijetko "B" klasifikaciju. Najveći dio promjena planiran je za provedbu već u 1990. godini.⁶³ No, planovi su planovi, i bili su podložni promjenama. Zbog poraza komunista u Sloveniji i Hrvatskoj, Armija je planirane promjene dijelom izmijenila. Na području 5. VO, gdje su i bile najveće promjene, većina planiranih promjena, prvenstveno ukidanja, ipak je provedena.⁶⁴

U novu organizaciju JNA je stupila s novom vojnom strategijom, naglašenim mirnodopskim i unutarnjim zadaćama. Do tada je temeljna zadaća Armije bila suprotstavljanje oružanoj agresiji kao ugrozi izvana. Nova strategija pored stare, donijela je "određene zadatke društvene samozaštite u miru" i izvanrednim prilikama, što je značilo uporabu u unutarnjim sukobima.⁶⁵ Izvanredne prilike bile su novina u obrambenom pojmovniku SFRJ, koji je do tada poznavao samo pojmove "specijalni rat" i "oružanu agresiju". Pojam izvanrednih prilika bio je, ustvari, eufemizam za mnogo konkretniju, ali vremenski neprikladnu kontrarevoluciju. Pod izvanrednim prilikama podrazumijevana je oružana ili druga aktivnost kojom je neposredno ugrožena neovisnost zemlje, njezin suverenitet i teritorijalna cjelokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje.⁶⁶

S planom "Jedinstvo" JNA je postigla jedinstvo cijelog prostora Jugoslavije kao ratišta, jedinstvo OS SFRJ na ratištu, jedinstvo oružane borbe i jedinstvo vođenja i zapovijedanja. Strategijska razina zapovijedanja podijeljena je na dvije razine: Vrhovnu komandu OS SFRJ i zapovjedništva vojišta. Nova organizacija tumačena je decentralizacijom, što je očito trebao biti argument protiv kritičara, koji su u Armiji, s punim pravom, vidjeli zastupnika centralizma. Vrhovna komanda OS SFRJ bila je najviša zapovjedna razina i sastojala se od Predsjedništva SFRJ i novoosnovanog Štaba Vrhovne komande. Pripremanje i vođenje strategijskih operacija na vojištima, a time i zapovijedanje svim snagama JNA i TO-a na vojištu Vrhovna komanda je prenijela na zapovjedništva vojišta.

⁶² SVA MORH, K-da 5. VO, DT br. 24-1/1990: SSNO, GŠ OS SFRJ, I uprava, DT Br. 11-1 od 17. 4. 1990., *Radni materijal za sednicu Vojnog saveta*, Prilog 1, Pregled broja FM JNA.

⁶³ Na listi za ukidanje bilo je 118 jedinica kopnene vojske, za preustroj je određeno 75 jedinica, a 83 jedinice su trebale promijeniti klasifikaciju. Ostale promjene, ukidanje 20, preustroj 19 i preklasifikacija 14 jedinica trebalo je provesti od 1991. do 1995. godine. Kod RV i PVO-a je 50 % promjena trebalo provesti 1990. godine. U VPO-u promjene su se uglavnom odnosile na preklasifikaciju i preustroj od 1991. do 1995. godine. Izvor: Davor MARIJAN, "'Jedinstvo' – posljednji ustroj JNA", str. 31.-39., *Polemos*, broj 11-12, 2003.

⁶⁴ SVA MORH, K-da 5. VO, DT br. 24-1/1990: SSNO, GŠ OS SFRJ, I uprava, DT Br. 11-1 od 17. 4. 1990., *Radni materijal za sednicu Vojnog saveta*, Prilog br. 6, Dinamički plan; SVA MORH, K-da 5. VO, DT br. 2-14 od 24. 1. 1991. godine, *Izveštaj o realizaciji zadataka iz plana JEDINSTVO-2 i 3, u 1990. godini*.

⁶⁵ *Strategija oružane borbe*, str. 111., VT – Interno, SSNO, Beograd, 1983.; Usp. *Strategija oružane borbe*, str. 5.1-53., VT – Interno, SSNO, Beograd, 1976.

⁶⁶ *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ*, str. 133., VT – Interno, SSNO, Beograd, 1987.

Vrhovna komanda trebala je postati ratovodno tijelo koje "rukovodi celinom rata u svim njegovim dimenzijama".⁶⁷ Stajalište je imalo samo jedan krupan nedostatak, bilo je protuustavno.⁶⁸ Najintrigantniji dio vrhovnog zapovijedanje bio je Štab Vrhovne komande, institucija čiju je reorganizaciju proveo admiral Mamula.⁶⁹ S obzirom na prezir koji je pokazao prema ustavnom vrhovnom zapovjedniku – Predsjedništvu SFRJ, logičan je zaključak da je svrha Štaba vrhovne komande bila preusmjeravanje vrhovnog zapovijedanja s predsjednika Predsjedništva SFRJ na saveznog sekretara, a po principu da u slučaju njegove odsutnosti i spriječenosti načelnik štaba obavlja dužnosti zapovjednika. U vrijeme kada je Štab osnovan, Predsjedništvo SFRJ pokazalo je već niz slabosti u funkcioniranju, pa se moglo pretpostaviti da bi u ratu stanje bilo još gore. Reorganizirani Štab Vrhovne komande bio je najveći pojedinačni dokaz ostvarene *političke samostalnosti JNA*, dodatno apostrofirano osnivanjem Armijske političke stranke SK – Pokreta za Jugoslaviju. Ovo je ujedno i posljednje obilježje JNA na koje želimo ukazati, čime je zatvoren polustoljetni razvojni krug od partijskih korijena *postanka*, do osamostaljenja na jugoslavenskoj političkoj sceni, kao ključnog razloga njezinog *nestanka*.

Jugoslavija je za dio povjesničara i teoretičara države i društva bila neuspješan eksperiment, kojem se ne mogu negirati i neke dobre stvari (prvenstveno socijalna politika), no u cjelini to je bila država koja je nastala u ratovima uz potporu međunarodnog okruženja i koja je unutar njom silom držana na okupu. U '80-im godinama komunistički projekt Jugoslavije doveden je do kraja, a JNA – najuže vezana uz taj projekt, neminovno je podijelila njegovu sudbinu. Na prijelazu iz '80-ih u '90-e. formiran je odnos snaga za promjenu Jugoslavije uređene Ustavom iz 1974. godine. Do kraja 1989. tri puta je osporavana: najprije je to učinila JNA, potom Srbija i na kraju Slovenija. Proces je završen do kraja 1990. izborima na kojima su komunisti poraženi u svim republikama, osim u Srbiji i Crnoj Gori. Tim je potreba novoga političkog dogovora postala još aktualnija. Srbija, Crna Gora i JNA tražile su Jugoslaviju u kojoj su drugi prepoznali rješenja prije ustavnih promjena u '70-ima, a ostali, napose Slovenija i Hrvatska, nudili su konfederaciju, odnosno zajednicu suverenih država ili raspad prema postojećim republičkim granicama.

Dogovor nije postignut, slijedio je rat i raspad Jugoslavije. Armija nije pokrenula rat, ali ga je omogućila aktivnim svrstavanjem na stranu Srbije. Naime, sve dok je Slobodan Milošević prijetio ratom, to je, s više ili manje uvažavanja, primano u susjednim republikama. Njegove su prijetnje dobile realnu težinu tek kada je njegovo viđenje Jugoslavije prihvatila Armija. Od tada Milošević nije samo jedan od glasnih bukača kojima su vjetrovi demokracije otvorili prostor za pokušaj realizacije velikosrpskog projekta države na račun drugih. Bez aktivne potpore JNA Milošević

⁶⁷ SVA MORH, K-da 5. VO, VT-SP, br. 29-2/1989: SSNO, GŠ OS SFRJ, I uprava, VT – SP, br. 532-1 od 14. 3. 1989. godine, *Dogradnja i razvoj rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama*.

⁶⁸ Detaljno objašnjenje kod: Martin ŠPEGLJ, *Sjećanja vojnika*, str. 89.-93., Znanje, Zagreb, 2001.

⁶⁹ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, str. 19., CID, Podgorica, 2000.

nije mogao materijalizirati svoje prijetnje s Gazimestana. Vojska nastala u krvi antifašističke borbe "svih naroda i narodnosti" protiv nacističke politike "krvi i tla", nestala je pola stoljeća kasnije aktivno podupirući velikosrpsku politiku "krvi i tla". Stoga, mišljenja prema kojima je JNA glavni krivac za rat, nisu daleko od istine.

YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY: KEY FEATURES

Davor Marijan

Summary

The paper describes the key features of YPA: its position within the overall framework of SFRY armed forces; its development from within the Communist Party of Yugoslavia and its position as a militarized fraction of the League of Communists of Yugoslavia; its organizational framework; the diversity of its military hardware given its peculiar combination of East and West weaponry; the military education and training system; the importance of military-industrial sector as the push factor for research and development; its recruiting model; its lines of command (with special reference to the relations towards Tito); the main characteristics of Federal Ministry of People's Defence; unrepresentative national/ethnic structure of its professional cadre, that continued to persist in spite the demands for national/ethnic representativeness declared as the important goal, stated within the 1974 Federal Constitution. The second part of the article gives the review of the organizational restructuring plan codenamed "Unity" that has been implemented without the regards for the Federal Constitution. Achieving the new organizational framework, YPA sided with Serbia and took part in war from 1990 to 1992.

Keywords: Yugoslav People's Army, "Unity" organizational restructuring, SFRY breakdown

